

DOKTOR MEHMED EMİN PAŞA

Or. Prof. İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI

Balıkesir Mebusu ve T. T. K. üyesi

Tarihte muhtelif şekilde rolleri olan bazı şahsiyetler. kendilerine verilen veya memleket hesabına üzerlerine aldıkları hizmetleri ifâ ettikleri veya her hangi mühim bir hadisede az çok alâkaları olduğu halde kendilerini meydana atmayarak el altından iş görüp şahıslarını göstermemişlerdir. İşte bunlardan birisi de arkadaşları tarafından *Türk Emin Paşa* denilen askeri tabiblerden *İskilibli doktor Mehmed Emin Paşadır*. Emin Paşa, bir zaman sadr-ı azam *Mustafa Reşid Paşa*'ya ve daha sonra veliahd Murad Efendiye mensubiyeti ve bunların hususî doktorları olması sebebiyle bazı hadiselerde rol almış, fakat şımarıklık edip ortaya atılmadığından dolayı inkılaplarda kendisine büyük zararlar gelmemiştir.

Doktor Emin Paşa aslen İskilibli olup babası oranın nüfuzlu şahsiyetlerinden *Hacı Ebubekir Efendi*'dir. Emin Paşa 1238 H. 1822 M. senesinde memleketinde doğmuş ve ilk tahsilini orada görmüştür; bu sırada yeni faaliyette bulunan ve henüz açılmış olan tıbbiye mektebine talebe alınmak için Anadolunun bazı yerlerine emirler gönderildiğinden Mehmed Emin Efendi de babasının muvafakatle buraya girmek isteyerek İstanbul'a gelmiş ve hemşehrilerinden ve saray ağalarından birinin himaye ve delaletiyle on altı yaşında nehari olan *Tıphâne*'ye kaydedilmiştir (1254 H. 1838).

Mehmed Emin Efendi birinci sınıfta dersde esas olan fransızca ile beraber *akaid, kavâid-i osmanî, farisi ve arabi* derslerinin mebadisini görmüş ve bir sene sonra ikinci sınıfa terfi etmiş ve bu senede Tıphânenin yerine 14 mayıs 1839 da Galatasaray bina-sında açılan ve Avrupaî bir tarzda teşkilâta tâbi tutulan *mekteb-i tıbbiye-i adliyye*'ye nakletmiştir. Mehmed Emin Efendi ikinci sınıftan itibaren doktor çıkıncaya kadar tahsilini bu binada yapmıştır.

İkinci sınıfdaki dersler aynen *sarf-ı fransavi, Telemak, fenn-i hisap, sarf-ı arabi, hatt-ı fransavi* olup bunlardan *sarf-ı arabi* ile hattı fran-sevide derecesi aliyüülâ (pek iyi) ve diğerlerinde ise âlâ (iyi)

idi. Emin Efendinin bu sınıf geçme imtihanında tasdiknamesinin altında mektep nazırı ile ders nazırı ve hocalarının tâlik yazı ile vazife ve memuriyetleri şöyle yazılmıştır ¹ :

1 — *Reisülettibbâ-i hazret-i şehriyârî nâzır-ı mekteb-i tıbbiyye-i adliyye-i şâhâne Abdülhak-elkadî biasker-i Anadolu sâbika bâ pâyeye-i sadâret-i Rumeli hâlâ (Abdülhak) dır.*

2 — *Hâce-i evvel-i mekteb-i tıbbiyye-i adliyye Osman Sâib (bundan başka talik mühürü de vardır).*

3 — *Nâzır-ı ders-i mekteb-i tıbbiyye-i adliyye Hayrullah (bundan başka tâlik mühürü de vardır).*

4 — *Direktör-i mekteb-i tıbbiyye-i adliyye doktor Bernar (bundan başka tâlik mühürü de vardır).*

5 — *Hâce-i sınıf-ı mezkûr (ikinci sınıf) Jan Kiriyeri ².*

Mehmed Emin Efendi bu suretle okuyarak altıncı sınıftan sonra mektebin aşağı sınıfların adedinin artmasına ve son sınıfın onuncu sınıf itibar olunmasına mebni *seririyat-ı tıbbiyye ve seririyat-ı cerrahiyyeden*³ imtihan vermek suretiyle 1262 Şaban 16 (1846 Ağustos) da bu onuncu sınıfı da bitirmiştir; mekteb-i tıbbiyye nazırı, Reisül'ettibba (Hekimbaşı) İsmail Paşa ve Tıbbiyye-i Adliyye muallim-i evveli de

¹ Bunu yazmaktan maksadım 1839 senesindeki ikinci sınıf tedris heyetini aynen göstermek içindir. Her bir sınıfın, bir veya iki hocanın nezareti altında olduğu görülüyor.

² *Jan Kiriyeri*'nin tasdiknamenin fransızca kısmının altında ve sağ kenarında da *Guerrieri* imzası vardır.

³ *Mirat-ı mekteb-i tıbbiyye*'de yazılan sınıf derslerinin bazıları Emin paşanın tasdiknamesindekinden farklıdır. Bunun, zamanla ders programında yapılan tadilatın ileri geldiği anlaşılıyor. Meselâ 1256-57 senesine ait tasdiknamede üçüncü sınıfta *fenn-i tarih, coğrafya, ilmülhayvan, ilm-i hisap, arabî* dersleri olduğu halde *Mir'ât-ı mekteb-i tıbbiyye*de *tarih, hayvanat* dersleri gösterilmeyüp, hikmet, kimya nebatat dersleri gösterilmiştir. Bu üçüncü sınıfın hocası Mösyö *Rauet* (Roe) olup *İsmail Hakkı* adında bir de muavini vardır.

Dördüncü sınıfta 1257-1258 *ilim-i teşrih, ilim-i nebâtat, hikmet-i tabiiyye* dersleri okutulmuş; bu sınıfta sınıf muallimi olarak doktor *İspiçer* ile *Derviş* ve *Salih* efendiler vardır. Doktor *Bernar* yine muallim-i evvel ve *Hayrullah efendi* ders nazırı, *Abdülhak molla*'da mektep-i tıbbiyye nazırındır. Tıbbiyye-i adliyyenin 1259-1260 senesi şabanı ders senesinde ve beşinci sınıfta *ilim-i emrâz-ı umumî, ilm-i umur-ı tabiiyye, müfredât-ı tıbbiyye* ve *ilim-i tahli-i ecam* derslerinden imtihan verilmiş olup sınıf hocaları *İstefan, Kalya Antonio, Arşizen Serandi* efendilerdi. Mekteb-i tıbbiyye-i adliyyede 1260-1261 senesinde ve altıncı sınıfta *ilim-i hıfz-ı sıhhat, seririyat-ı tıbbiyye, seririyat-ı cerrahiyye* dersleri gösterilmiş. Bu sınıfın hocaları da *Salih* ve *Kostantin Kara Todori* efendilerdi.

mösyö *İspiçer*¹ idi. Mehmed Emin Efendi seririyyat-ı tıbbiyeden pekiyi ve cerrahiyyeden iyi notunu almıştır.

Mehmed Emin Efendi kolağası rütbesiyle tababet hayatına atılmıştır; 1846 tarihinde tabiblik diplomasını aldığı zaman yirmibeş yaşında idi; diploma merasiminde *Sultan Abdülmecid* de bulunmuştu².

Doktor Mehmed Emin Bey bir müddet sonra binbaşılığa terfi etmiş, bir taraftan Bâb-ı seraskeride vazifesine devam ederken aynı zamanda merhum Mustafa Reşit Paşaya intisap ederek hem kendisinin hem de ailesinin hususî doktorluğunu yapmıştır; Reşit Paşanın oğlu *Ali Galip Paşa*, Sultan Mecidin kızı *Fatıma sultan* ile³ evlendiği vakit onların hususî tabibliğini de ifâ eylemiştir.

Mustafa Reşid Paşa Mehmed Emin Beği çok severdi; Fransızca'yı ana dili gibi bildiğinden bazı hususlarda kendisinden istifade ediyordu; Beşiktaşta Tekservi yokuşundaki konağını ve önündeki köşkü kısmen Mustafa Reşit Paşanın yardımıyla almıştı. Mustafa Reşit Paşa bir gün Mehmed Emin Beğe bir ev alup almadığını sormuş, od a bir miktar parası varsa da henüz ev alacak kadar olmadığını arzetemiş; bunun üzerine Reşid paşa bir ev almasını ve mütebaki parayı kendisinin vereceğini söylemiş, Emin Bey de kılcali tekservi yokuşunda şimdi şehzade Nihat Efendi veresesi elinde bulunan konağın yerindeki bina ile anın ön tarafına düşen köşkü satın almıştır. Bu konak yanarak arsa kalmış ve Emin Paşa varisleri burayı meşru-

Bu altıncı sınıftan sonra metinde söylediğimiz gibi aşağılara sınıf ilâve ediliyor bu suretle îdadisi ile beraber tıbbiye sınıfları ona iblağ olunuyor ve altıncı sınıfı bitiren talebe de onuncu sınıf (tatbikat sınıfı) olarak *seririyyat-ı tıbbiye* ve *seririyyat-ı cerrahiye* isimleriyle tatbikat yapıyorlar. Bu son sınıfın hocası *Kostantin Kara Todari* dir. Mektep Nazırı İsmail paşa ve *muallim-i evvel-i mekteb-i tıbbiyyede* Bernar'ın yerine gelen hocalardan *İpiçer'dir*.

¹ Bu isim Mir'ât-ı mekteb-i tıbbiye ile andan nakil yapan bazı eser ve makalelerde *İspiçel*, *sipiçel* olarak gösteriliyorsa da kendisinin talik mührünün birinde ismi *doktor İspiçer* ve Bernar'ın yerine tayin edildiği zaman kazdırılan mühründe de yalnız *İspiçer* diye hâk edilmiş olup fransızca imzası da mührü gibi sonunda L ile değil R ile *Spıçer'dir*.

² Mektebin ikinci sınıfındaki tasdiknamesiyle son sınıf tasdiknamesi ve doktorluk diplomasının fotoğrafleri makalenin sonundadır.

³ Sonra bu sultan'ı, esbak karası mutasarıfı mir-i mirandan Arif paşanın oğlu *Mehmed Nuri paşa* almıştır. Bu Nuri paşa, *Midhat paşa ve damad Mahmud paşa* ile birlikte *Taif'e* sürülen ve tecennün ederek orada vefat eden damad Nuri paşadır.

tıyyetin ilânından sonra Şehzade Salâhattin Efendinin oğlu Nihat Efendiye satmışlardır. Bu konak ile köşk, Çırağan sarayına nezareti ve yanındaki su hazinesinden bazı komitecilerin saraya girip çıkmaları ve Emin Paşanın Sultan Murada mensup olması sebebiyle kendisinin vefatından sonra Abdülhamid için bir diken gibi kalmış, varislerden satın alınmak istenmiş ise de uyuşamadığından nihayet bir vesile ile yaktırılmıştır.

Kaymakamlık ve miralaylığa terfi etmiş olan Doktor Emin Bey, Reşit paşanın vefatından bir müddet sonra veliahtlığı zamanında *Murad Efendi*'ye intisab ile onun hususî doktorluğunu yapmıştı¹, Murad Efendinin kendisine çok itimat ve teveccühü vardı. Fikir ve mütalâasını açıkca söylediği için Murad Efendi kendisini severdi. Emin Bey, Murad Efendinin içkiye fazla düşmesinden müşteki idi, *Seyit Bey* vesair bazı mukarriblerinin veliahdı ayyaş bir hale getirdiklerini söylerdi. Amcasıyla beraber Avrupaya giden Murad Efendi Mehmed Emin Beye siyaset vaziyet ve hususî hayatı hakkında mektuplar göndermişti².

Veliahdın, amcasının yerine saltanata geçmek hırsı günden güne artıyordu; günün birinde Sultan Azizin, Murad Efendi tarafından zehirlettireleceği haber alınmıştı; bu zehri Mehmed Emin Beğin tertib edeceği de duyulduğundan Emin Beğin askerî rütbesinin kaldırılarak sürgün edilmesine irade çıkmıştı. Bu hal üzerine şaşırın Mehmed Emin Bey, zevcesi vasıtasıyla Sultan Abdülâziz'in validesi Pertevniyal kadın efendiye baş vurarak sürgünden yakasını kurtardiyse de rütbesini iade ettirememişti.

Mehmed Emin Beğin kendi yüzünden ve hiç yoktan uğradığı bu nekbet veliaht Murad Efendiyi müteessir etmişti. Kendisi doktora yirmi altın aylık bağladığı gibi İngiliz ve Fransız sefarethânelerine de tavsiye ederek Emin Beğin o suretle daha müreffeh bir şe-

¹ Murad Efendinin resmî doktoru hükûmdarlığında bile aslen Napolili olan doktor *Kapolyon* idi.

² Emin paşanın bu muhabere evrakıyla diğer bazı mühim vesikalar, kendisinin vefatından sonra gizli olarak oğlu Atif Beğe devredilmiş o da bunları saklamıştı. Birgün Atif Beğin oğlu Ali Bey bu evrakı görüp okumuş ve babasına darıldığı sırada bunları alarak Taşkışla divan-ı harp reisi Reşit Paşaya götürüp teslim etmiş. Reşit Paşa, Atif Beği celp ile tevkif eylemiş fakat bu evrak arasında Raşit Paşanın babası şair Nüzhet Efendiye ait bazı mahrem evrak da bulunduğundan Atif beği fazla tazyik edemiyerek bir hizmete kayrılması tavsiyesiyle Sivas'a sürgün etmekle iktifaya mecbur kalmıştır.

kilde geçinmesini temin etmişti. İşte Emin Bey bu sefarethaneler doktorluğunda iken Avrupaya kaçmış olan Mısırlı *Fazıl Mustafa Paşa*, *Ziya Bey* ve sair arkadaşlarıyla Sultan Murad ve diğer İstanbuldaki Genç Osmanlıların muhaberelerine vasıta olmuştu. Ziya Bey (Ziya Paşa) kendisinin komşusu ve iyi dostu olduğundan aralarında muhabere eksik değildi.

Doktor Emin Beğın bu rütbesiz vaziyeti beş sene kadar devam etmişti; padişahı zehirletmekte kendisinin alâkası olmadığı anlaşılıyordu; fakat Emin Bey kendisine refah temin eden vaziyetinden memnun olduğu için o da hiç bir tarafa baş vurup tazallüm etmemişti. Bir gün Emin Bey tenezzüh mahalli olan İhlamur tarafına giderken Sultan Aziz atla o taraftan geçiyormuş; evveldenberi tanıdığı doktoru görünce durmuş, kendisine iltifat etmiş ve bilmemezlikten gelerek niçin sivil gezdiğini sormuş; o da sebebini arz etmiş, bunun üzerine pâdişah kendisine ihsanda bulduktan başka rütbesinin derhal iade edilmesini irade eylemiştir.

Rivayete göre *Sultan Abdülaziz*'in validesinin tesiriyle Abdülâziz şehzadelerin birden fazla çocuklarının olmasına mücadele etmemişti, fakat o tarihte sonradan kadın efendi olan *Şayan kadın* gebe kalmıştı; bu çocukla beraber biri *Salâhattin Efendi* olarak veliahdın iki çocuğu olacaktı; çocuğun düşürülmesi için saraya ebe gönderilmiş ise de Murad Efendi muvafakat etmiyerek bizzat amcasına gidip rica ederek çocuğun saray haricinde düşürülmesi için müsaade almış ve bunun üzerine Şayan kadın, doktor Emin Beğın konağına nakledilmişti; Emin Paşa, Sultan Muradın ricası üzerine çocuğu düşürtmeyerek Şayan kadından kan almış ve tevellüde mani olmayacak bir ilâç ta tertip edip reçetesini vermiş ve çocuğun düşmesi için icab eden şeyin yapıldığını saraya bildirmiştir¹.

¹ Beşinci Muradın hayatı s. 202 de Hatice Sultanın 1870 de Emin Paşa konağında doğduğu yazılıyorsa da doğru değildir. Bu vakayı kayın validem Emin paşanın kızı bayan Emine Servet Çandarlı gerek annesinden ve gerek merhum Şayan Kadın Efendiden naklen yukarıda metinde söylediğimiz gibi anlatmaktadırlar. Hatta Emin Paşa beyaz ameliyyat gömleğini giyüp Şayan kadından kan alırken, hanedandan çocuk doğurarak Kadın Efendi olmak istiyen zavallı kadın, işin iç yüzünü bilmiyerek teessüründen ve kendisinden alınan kanın Emin Paşanın beyaz gömleğini kirletmesinden dolayı oh diyerek teşeffi-i sadreylediğini nakledermiş. Bu suretle yapılan ameliyyattan sonra saraya iade edilen Şayan kadın

Doktor Emin Bey rütbesinin iadesinden sonra yine bâb-ı seraskeride (Millî Müdafaa Vekâleti) eski vazifesine devam etmiş ve Abdülhamidin cülusuna kadar bu rütbede kalmış ve cülusu mütaakıp liva olmuştur; hattâ bâb-ı seraskeride terfi edecek erkân, ümera ve zâbitlerin cedvelleri hazırlanıp takdim edildiği vakit, Murad Efendiye mensubiyeti ve mâlûm olan menkûbiyyeti sebebiyle terfi listesine Emin Beğin ismi konulmamış idi; halbuki yeni hükümdar şehzadeliklerinde biraderi Murad Efendi ile aralarının pek iyi olmasından dolayı Doktor Emin Beği yakından tanımakta ve kendisini sevmekte olduğundan onun da terfiini işaret etmişti; Abdülhamid'in Emin beği hatırlamasının asıl sebebi az aşağıda söyleyeceğimiz üzere Sultan Murad'ın hal'i ve Abdülhamidin cülusu görüşülürken Vükelâ ile Abdülhamid arasındaki muhaberat ve mukarrerata vasıta olması idi; işte bu suretle Emin Bey, Paşa olmuştur. (1876).

Emin Paşa daha liva olmadan evvel hastalığına mebni Sultan Murad'ın hal'ile Abdülhamidin saltanata geçmesi için vükelâ ile Abdülhamid arasındaki bazı tahriri muhaberata tavassut etmişti. Hattâ bundan dolayı Sultan Muradın validesi Şevkefza kadın efendi, iki parmak apoletliler işimize karışıyorlar diye oğlunun tedavisi esnasında Emin Beye taş atmış ve o da Abdülhamidin şartla saltanatı kabul ettiğini söylemişti; yâni S. Murat iyi olunca Abdülhamid saltanatı yine ona terk edecekti. İşte Abdülhamid kendisinin sadr-ı âzam vesairleri arasındaki muhaberatı dolayısıyla Emin Bey Meclis-i vükelâya, Abdülhamid'in mektubunu götürdüğü zaman *Mütercim Rüştü Paşa*, kendisine Abdülhamid'e mensubiyeti olup olmadığını sormuş o da şehzadelerin hepsini tanıdığını, Sultan Muradın hususî doktoru olduğu için Dolmabahçeye geldiği zaman veliahdın kendisini celbederek vereceği bir emanetin heyet-i vükelâya verilmesini emr eylediği için kendisi bizzat okuduktan sonra alıp getirdiğini söylemiştir ¹.

Hatice Sultanı gizlice doğurmuş ve çocuk sarayın musandıra tabir edilen bir mahallinde büyütülmüştür. Şayan kadın efendi bu iyliği ömrünün sonuna kadar unutmamış, meşrutîyyetin ilânından sonra (bizim yüzümüzden siz uzun seneler sıkıntı çektiniz) diyerek Emin Paşa ailesine çok yardım etmiştir.

¹ Saray rivayetine göre Abdülhamidden senet alınmadan evvel vükelâ arasında şehzade Kemaleddin Efendinin Sultan Murad iyi oluncaya kadar tahta geçirilmesi bile düşünülmüş ve Abdülhamidin verdiği teminat ve senet üzerine

Doktor Emin Paşa, saltanattan hal'inden sonra üç ay kadar gün aşırı saraya gitmek suretiyle sabık hükümdarı bizzat tedavi etmiştir. Emin Paşa tertib ettiği reçetenin ilâçlarını bizzat Beyoğlundaki Kanzuk İngiliz eczhanesinde yaptırır ve Sultan Muradın muhiblerinden olan eczahane sahibi bu hususta pek ziyade ihtimam gösterirdi. Sultan Murad yemek yemediğinden dolayı da zayıf düşmüştü. Merhum Şayan kadın efendinin rivâyetine göre Emin Paşa, niçin yemek yemediğini *Sultan Murad*'dan sormuş o da zehirlenmekten korktuğunu söylemiş. Emin paşa Hariçten kendisine yemek tedarik edeceğine ve hatta kendi evinde pişirteceğini arzetmiş, o da muvafakat eylemiş. Yalnız yemeklerin zevcesi Çeşm-i Mahmur hanımın nezareti altında pişmesini ve onun mühriyle kuşhanenin konuştuğu dülbendin mühürlenmesini şart koymuştu. Bu suretle üç ay her gün üç kap olarak balık veya tavuk, pilâv ve birde sebze pişirilip gönderilmişti. Abdülhamidin cülusunun ilk zamanlarında Çırağana serbestçe girilüp çıkılıyordu; Emin Paşanın tedavisi iyi netice verip hastanın aklıbaşına geldiği ve bahçeye çıkarak dürüst konuşmağa başladığı Abdülhamid tarafından haber alınınca bâdemâ muayyen kimselerden başkasının Çırağana girmesi men edilmiş ve bir sabah yine hastasına bakmak üzere gelen Emin Paşa, içeri giremiyerek geri dönmüştü. Hatta Paşa evine gelüp vak'ayı söyledikten sonra bakalım bundan sonra bu kadarla bırakırlar mı ? sözleriyle bu halin menkûbiyyetine bir başlangıç olduğunu îma eylemiştir.

Bu sırada yani Sultan Hamidin ilk zamanlarında harici ve dahili vaziyetlerin iyi olmaması sebebiyle Padişah aleyhinde hareketler başlayup Sultan Muradı tekrar hükümdar yapmak faaliyetleri olduğu sırada Emin Paşa bu gibi faaliyetleri haber aldığı halde hiç bir flll hareketi görülmemiş ve duyduğu şeyleri de kimseye söylemiyerek bilmez görünmüştür. Rus muharebesi esnasında Emin Paşa Sıhhiyye müfettişliği ile orduda bulunmuş ve muharebenin son zamanlarına doğru İstanbul'a gelmiştir.

Bir müddet sonra *Kleanti Skaliyeri-Aziz bey* komitesine mensup

kendisi hükümdar ilân edilmiştir. Bunlar bugün rivayet olarak zikredildiğinden kıymetleri pek az isede belki daha sonraları tevsik olunabilir ihtimaline binâen buraya yazıyorum. Mamafih *Belleten*'in bu nüshasında *K. Skaliyeri - Aziz bey* komitesi isimli makalemizin bir notunde gösterdiğimiz gibi Abdülhamid'in sened verdiğinin doğru olduğu anlaşılıyor.

olanlar tutulup bu komitenin birinci derecedeki elemanlarından Kleanti ile Ali Şefkati beğın, Emin paşanın konağı yanındaki su yolundan girerek Çırağan sarayına gittiklerinin duyulması üzerine paşanın da mütaleası sorulmuş ise de Emin paşa adem-i malûmat beyan etmiştir.

Abdülhamid makamını her türlü muhalefet ve kıyamdan muhafaza için uzaktan, yakından Sultan Murada mensup olanları birer suretle İstanbuldan uzaklaştırdığı sırada doktor Emin paşa da bu serpintiden kurtulamamış ve yine sıhhiyye reisliği ile ve deniz yoluyla Yunan hududuna gitmiş ve bir müddet *Golos*'da oturmuştur. İşte bu sırada *Kleanti Skaliyeri-Aziz bey* komitesinin fâal uzuvlarından olup, *Bellekten*'in bu sayısında yazdığımız gibi Kleanti ile birlikte Atina'ya kaçmış olan *Nakşibend kalfa* uzun zamandanberi sarayda tanıdığı Emin paşanın *Golos*'a geldiğini haber alması üzerine *Atina*'dan kalkarak gizlice oraya gelüp kendisiyle görüşmüştür.

Nakşibend kalfa, paşayı görünce ağlamış efendisi Sultan Murat hakkında malûmat almış ve Atinada rahatı iyi olup sıkıntı çekmediğini fakat ecnebi memleketinde pek sıkıldığını ve bir müslüman memleketine gitmek istediğini fakat Padişah tarafından Yunanistanda olduğu gibi diğer yerlerde de takip edilmekten korktuğunu söylemiş ve çok ağlamış bunun üzerine Emin paşa İngiliz tabiiyyetine geçerek Mısra gitmesini tavsiye eylemiştir. Nakşibend kalfa bu mülâkattan sonra tekrar Atinaya dönmüştür. Emin paşanın, Nakşibend kalfa ile görüşmesi hakkında padişaha jurnal verilmiş ve bu hususta kendisinden bazı şeyler sorulmuş ise de Emin paşa görüştüğünü itiraf eylemiş ve Nakşibendin nedamet edüp ağladığını beyan etmekle iktifa etmiştir.

Emin paşa, orada işini bitirdikten sonra İstanbula dönmek istediye de müsaade edilmemiş, bunun üzerine tekaütlüğünü talep ederek memleketi olan *İskilip*'te oturacağını istida etmiş ona da müsaade olunmamış, Hicaza gitmek talebinde bulunmuş, o da olmamış ve nihayet İstanbuldan ailesinden aldığı bir fena haber üzerine hiç kimseden mezuniyyet almadan yola çıkmış ise de İstanbul'a giremiyerek doğru İzmit'e gelmiştir.

Emin paşanın böyle hotbehot padişahın iradesi alınmadan vazifesini terketmesinin sebebi, daima heyecan içinde yaşayan refikasına nüzül isabet etmesini haber alması idi. Paşa vapurla vazifesine giderken zevcesi Saraylı *Çeşmi Mahmur* hanımı ziyarete gelmiş olan bir harem ağası, Selânik ve *Golos*'a giden bir vapurun battığını

ve içinde bulunanların ve bu meyanda bir paşanın da boğulduğunu malûmat olarak haber vermiş, Çeşmi Mahmur hanım boğulanı kendi zevci zan ile zihninde bunu kurmuş ve otururken anî olarak felce uğramıştır.

Emin paşa İzmir'e geldiği zaman mâbeyne muracaat ile canî ve hainmiyim ki İstanbul'a ailemin bu felâketli zamanında gitmeme izin verilmeyor, yollu şikâyet etmiş fakat bir netice hasıl olamamış, bunun üzerine kızı *Emine Servet hanım* ile bir cariye ve bir de açısını yanına çağırarak üç ay kadar İzmir'de oturmuştu. Bu sırada Emin paşa (*Beyrut*) a tayin olunup Çanakkale yoluyla hemen hareket etmesi emredilmiş ise de bunu da dinlemeyüp ansızın trenle İstanbul'a gelüp Kadıköyünde damadı Ziya beğ'in köşküne inmiştir. Emin paşanın İstanbul'a hareket ettiği o zaman İzmir Redif kumandanı bulunan binbaşı *Rıza bey* (serasker Rıza paşa) tarafından Bab-ı seraskeriye bildirilmesi üzerine keyfiyyet arzolanarak zevcesinin malûm vaziyeti sebebiyle İstanbul tarafına geçmemek şartıyla on beş gün Kadıköyünde oturmasına irade çıkmış ve kendisini tarassut için köşk civarına hafiyeler tayin edilmiştir. Emin paşanın menzul olan refikası Araba vapuriyle Üsküdar'a ve oradan da damadının köşküne getirilmiş, on beş gün beraber bulunmuşlar, ve bundan sonra Emin paşa ailesine son veda yapılarak bir Rus vapuriyle Beyrut'a hareket eylemiştir (1881).

Emin Paşa Beyrut'ta gittikten sonra iki üç ay kadar yaşamış bir ziyafeti müteakib rivayete göre zehirlenerek üç gün sonra Rumi 23 Şubat 1297 (1882 Mart 8) tarihinde vefat etmiştir. *Delî Fuat Paşa* merhum ile miralay *Ethem Bey*, Maslak mukavele senedi işine vakıf olan Emin Paşanın menkubiyetinden müteessir olarak atup tuttuğu için zehirlettilerle öldüğünü söylerlermiş¹. Emin Paşanın kabri Beyrut'da Beşûra mahallesinde rüşdiye mektebi yakınındaki mezarlıktadır. Vasıf Bey tarafından yazılan sanatkârâne kabir kitabesi aynen şöyledir :

*Tabib mîr-i livâsîydi Emin Pâşânın eyvahkim
Nebâtât-ı hayâtın târ-ü-târâc eyledi devrân.*

¹ Emin paşanın küçük Kızı Emine Servet hanım bir gün merhum deli Fuat paşanın konağına giderek uzun zamandanberi tanıdığı hanım efendiyi ziyaret ettiği sırada Fuat paşa da gelerek söz Emin paşaya intikal edince paşa : «Kızım evinizi yaktılar, babanı zehirlettiler kimi kime şikâyet edeceksin, allaha bırak» demiştir.

*İlâc-ı derdini tertip için âczin beyân itti
Dirîğa kavî-i Lokman hem de eczâhâne-i imkân.*

*Kesildi nişter-i sûz-ı ecelle rişte-i ömrü
Uzattı irci-i fermânına gerdânını ol-ân.*

*Ana dûzah yüzü göstermesun hem mağfîret kılsun
Bihak-kı hürmet-i nûr-ı Muhammed Hazret-i yezdân.*

*Murad tarih-i cevher sanma, Pâşâyâ duâ Vâsîf
Behişt itsün mekânın lemyezel hem yâverin îymân.*

Sene

1297 Şubat 23

1299 Rebiulâhır

طیب میرلواسیدی أمين پاشانك ایواد کیم
نباتات حیاتی تاروتاراج ایلدی دوران
علاج دردینی ترتیب ایچون عجزین بیان ایتدی
درینا قول لقمان هم ده اجزاخلانه امکان
کسیلدی نیشتیر سوز اجلله رشته عمری
اوزاتدی ارچی فرمانه کردانی اول آن
آکا دوزخ یوزی کوسترمسون هم مغفرت قیلسون
بحق حرمت نور محمد حضرت یزدان
مراد تاریخ جوهر صائمه، پاشایه دعا واصف
بهشت ایتسون مکانی لم یزل هم یاورین ایمان

سنه

۱۲۹۷ شباط ۲۳

Emin Paşa vefatında altmış yaşında idi; Fransızcaı pek iyi bildiği için mesleki üzerinde tetebbuatı vardı; bundan dolayı *Mustafa Reşit Paşa*'ya ve *Beşinci Murat*'a intisab ile hususî tabibleri olmuştu. Tab'an hadid ve açık sözlü olup kanaatini gizlemezdi.

Paşanın yeşil taş üzerine hâk edilmiş olan tâlik mührü

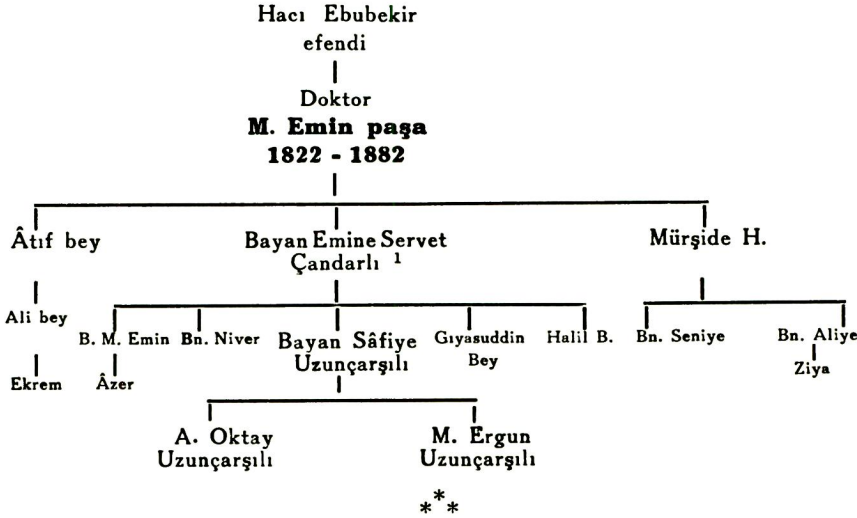
ربنا اللہ المین - عبده محمد امین

Rabbenallah-ül-muîn - Abdühü Mehemed Emin

ibarelidir.

Emin Paşanın vefatından sonra Çırağan sarayına nezareti olduğunu yukarıda söylediğimiz konağının yanındaki su haznesi *Kleanti* komitesinin faaliyeti esnasında kapatılmış ve oraya iki nöbetçi de konmuşsa da Padişaha tam bir emniyet gelmemiştir. Bunun üzerine konağın hazine-i hassa tarafından satın alınarak bahriyye nazırı Bozcaadalı *Hasan Hüsnü Paşa*'ya verilmesi takarrür etmiş ise de verese satmamış ve bir müddet sonra ailenin konakda bulunmadıkları ve sayfiyeye gittikleri sırada alınan tertibat üzerine konak yakılmıştır; bunun üzerine ailenin bir kısmı konağın arka tarafında bulunan tek servi sokağının gerisindeki ahşab eve nakletmiştir. Meşrutiyetin ilânından sonra konak arsasını şehzade Salâhaddin Efendinin oğlu Nihad Efendi vereseden satın alarak şimdiki binayı yaptırmıştır. Konağın yanında Kleanti komitesi azasından Muhtar begin oturduğu Halil bey konağı vardır ki şimdi merhum *Enver Paşanın* eniştesi *Nazım Bey* ailesindedir.

Emin Paşa evvelki zevcinin vefatından sonra ikinci defa evlenmiştir. İlk ailesinden çocukları olmuş isede yaşamamışlardır. Evlâdları ikinci haremindedir.

Muhterem Süleyman Kâni İrtem *Saray ve Bâb-ıâlinin iç yüzü* ismîle Akşam gazetesinde neşrettikleri sıra makalelerinin bir yerinde

¹ Bayan Emine Servet'in zevci Çandarlı ahfadından binbaşı merhum *Mehmed Şefik bey* kaptan olup benim kayın pederimdir.

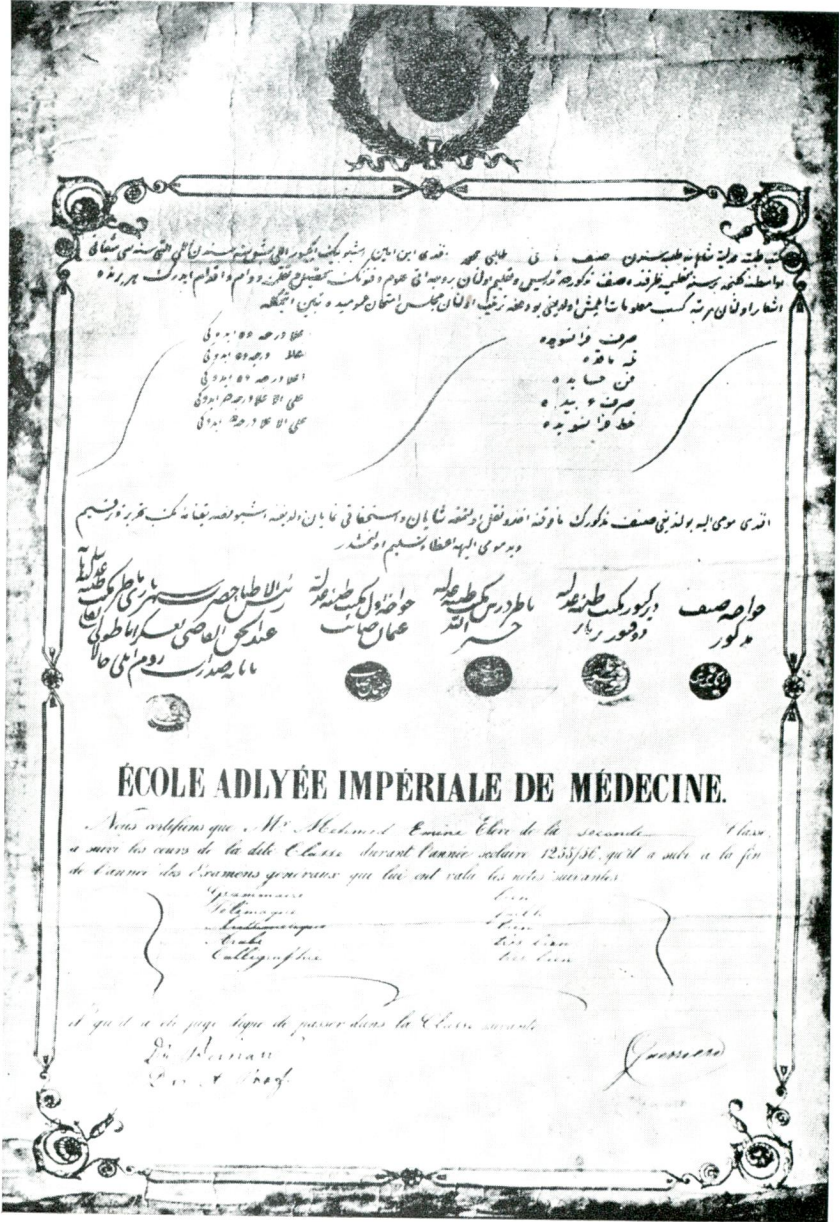
(tefrika numarası, 352) *Ali Şefkati* Beğın ve diğerklerinin Emin Paşa konağının yanındaki suyolundan Çırağan sarayına girdiklerini beyan ederlerken tashih edilmek icabeden aşığıdaki mütaleayı yazıyorlar :

“...Zevcesi, şehzade Salâhaddin Efendi validesinin kızkardeşi olan Doktor Emin Paşa konağının karşısına (yanına) isabet eden suyolu bacasından girilerek ...”

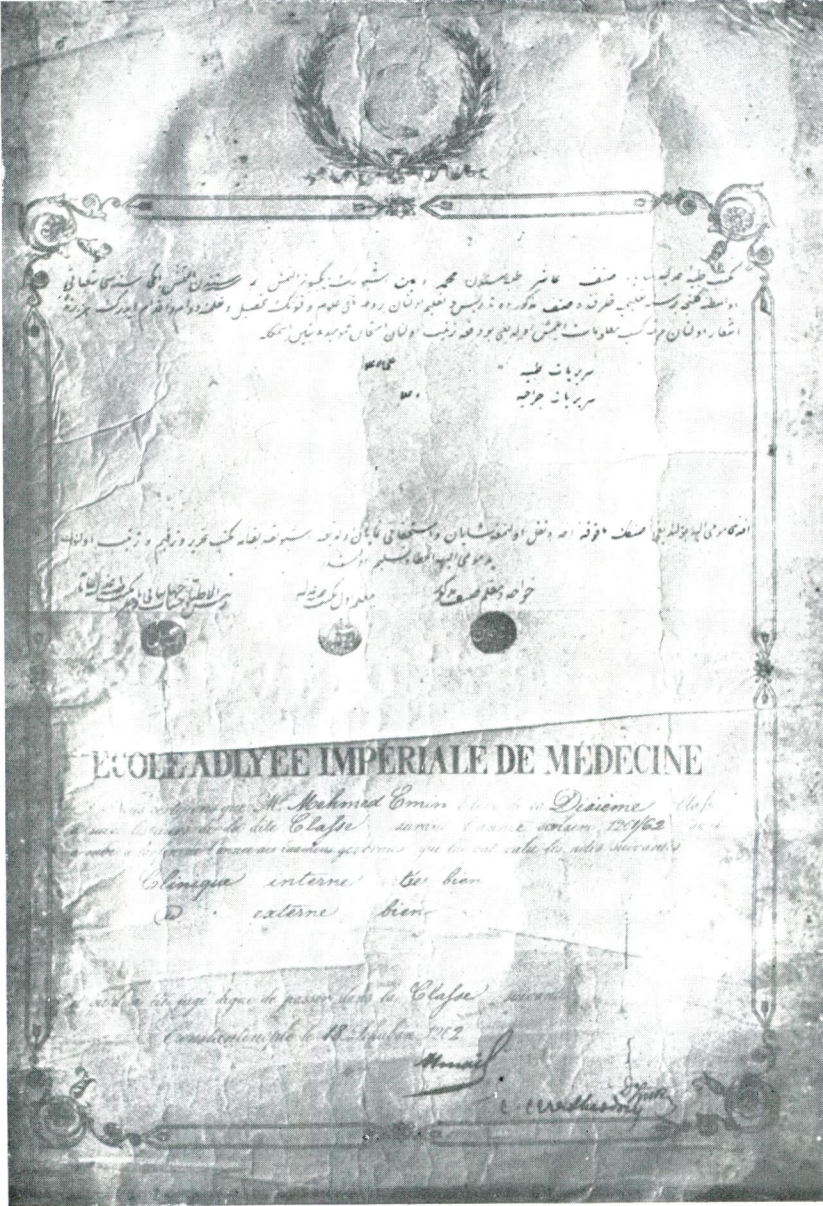
Beşinci Muradın ikinci kadını ve *Şehzade Salâhaddin Efendinin* validesi *Reftâr-ı dil* Kadın Efendinin kızkardeşi olan hanım, Emin Paşanın zevcesi değil cariyesidir ve cariyeye adı da *Ceylan Kalfa* dır azad edilüp kocaya vardıktan sonra *Melek* adını alan bu hanım, Reftar-ıdil kadının küçük kardeşi ve Salâhaddin Efendinin teyzesi idi. İki kardeş olan bu hanımlardan birisi saray ve diğeri de Emin Paşa tarafından alınmıştı ; bunların ortanca bir kardeşleri de *Terânedil* hanım olup Sultan Abdülaziz dairesinden çıkmış ve sonra hacca giderek orada vefat etmiştir. Melek hanımın Hacı Nazif Bey ismindeki bahriye zabiti olan zevcinden biri kız diğeri erkek iki çocuğı ve anlardan da torunları vardır.

İskilipli Dr. Türk Emin Paşa

Dr. Emin Paşa'nın Tıbbiye ikinci sınıfı bitirme tasdiknâmesi

Dr. Emin Paşa'nın Tıbbiye onuncu sınıfı bitirme tasdiknâmesi

Dr. Emin Paşa'nın Diploması